

MAATSCHAPPELIJK MIDDENVELD: TUSSEN HOOP EN VREES

JO LAENEN

Het maatschappelijk middenveld is 'in'. Sinds een excellente ACW-strategie erin slaagde om de negatieve term 'verzuiling' te vervangen door het meer positief klinkende begrip 'maatschappelijk middenveld' en dat nieuwe concept algemeen ingang vond in wetenschap en politiek, schaamt geen enkele organisatie er zich nog voor om op dat middenveld te spelen. De verstarde, ideologische, partijdige, rigide, spilzieke en verdelende zuilen werden vervangen door spontane, dynamische en actieve middenveldorganisaties. Deze omslag heeft zich nu ook verwerkelijkt in teksten van basiswerkers (zie KWB-verbandssecretaris Peter Wouters in *De gids op maatschappelijk gebied*, mei 2000). Van retoriek - zwanger van geweeklaag - naar assertieve vertogen.

Deze bijdrage heeft allerminst de bedoeling voornoemde analyse te tackelen. Dat voornemen - laat staan dat recht - heb ik niet. Bovendien, een 'gezonde' assertiviteit is nooit weg. Deze tekst is veeleer gemaakt vanuit de idee dat alles beter kan. Waarmee meteen een tip van de sluier is opgelicht. Dit artikel gaat uit van de idee dat zowel een eenzijdig negativisme als een eenzijdig positivisme geen pas hebben. Ideaaltypisch wil het 'bepaalde maatschappelijke krachten blootleggen die het complexe functioneren van maatschappelijke (zuil)organisaties doorzichtiger wil maken'. Het is aan de lezer om uit te maken of het hierin gelukt is.

Jo Laenen is socioloog van opleiding.
Sinds 1 december '99 werkzaam als
adviseur op de ACW-studiedienst,
waar hij o.m. de domeinen welzijn en
democratie opvolgt.

Vanuit een beknopte terugblik op mens, maatschappij, vereniging en zuil - het eerste deel - zal vervolgens de overstap gemaakt worden naar het huidige functioneren van participatie in verenigingen om, vervolgens, in de derde paragraaf aan prospectie te doen, enkele toekomstperspectieven te schetsen. Verwacht daar niet te veel van. Mensen, die ervan verdacht worden *would be*-socioloog te zijn, voelen zich ongemakkelijk als ze moeten vooruitkijken. Voorspellen ligt hun niet. Daarom is het laatste deel veeleer een oefening in giskunde, dan een voldragen op harde bewijzen rustende uiteenzetting.

1. AANLEIDING

Even recapituleren: het vorige nummer van *De gids op maatschappelijk gebied* bevatte een interessant artikel van Peter Wouters over de KWB-werking: de afname van de le-

dencijfers en hoe daarop gereageerd is. Volgend citaat vormt de kern van het betoog: "We hebben jaren geluisterd naar *trendwatchers*, academici en anderen. Een eigen analyse lag al te gemakkelijk in diezelfde lijn. **Slechts het laatste jaar zijn er optimistische berichten uit die wereld tot bij ons geraakt.** Wij zijn veel te braaf geweest en hebben te weinig koppig in onszelf geloofd... **Er was een zodanige negatieve analyse van mens, maatschappij, zuil en vereniging dat wij er haast het noorden bij verloren.** De uitspraken kregen meer belang door het feit dat ze een forum hadden dan wel doordat ze juist waren. Wij bedoelen niet dat ze fout waren, maar ze **waren minstens voor een stuk onevenwichtig wat de impact op het verenigingsleven betreft**".

Bovenstaand citaat zal als aangrijpings- dan wel als afstootpunt fungeren om het verhaal op te bouwen: het geeft immers uitstekend de ommekeer aan die zich in het denken rond (zuil)organisaties voltrekt. De drie zinsneden in vetjes vormen de wegwijzers voor de reis doorheen het middenveld. Drie citaten, omgezet in even zovele vragen, die in opeenvolgende paragrafen behandeld worden: Deel één: "Er was een zodanige negatieve analyse." Wat was die dan wel? Deel twee: "Slechts het laatste jaar zijn er optimistische berichten". Welke waren die dan wel? Deel drie: "Ze waren onevenwichtig wat de impact op het verenigingsleven betreft." Wat is dan wel evenwichtig?

2. TERUGBLIK: DE NEGATIEVE ANALYSE

In de eerste plaats wordt in het citaat verwezen naar het verleden: "Er was een zodanige negatieve analyse van mens, maatschappij, zuil en vereniging dat we er haast het noorden bij verloren". Om deze stelling te stofferen, wordt zij ontdubbeld: negatieve analyse van enerzijds mens en vereniging en van anderzijds zuil en maatschappij. Wat waren die dan wel?

2.1. Negatieve analyse van mens en vereniging

'Het eens zo rijke verenigingsleven is in verval'. Dat was (is) de gangbare, populaire these. De individualiseringstendens wordt hiervoor met de vinger gewezen: die zou immers een bedreiging vormen voor het organisatieleven. Zij zou de voedingsbodem bij uitstek zijn voor egoïstische gevoelens en dus de bestaande solidariteit al maar verder uitroeien. In deze cultuurpessimistische opvatting wordt individualisering eenzijdig verbonden met één mogelijke uitkomst ervan: een puur op eigenbelang georiënteerd, a-solidair individu. *Passe-partout* voor deze visie is het beeld van 'de jeugd van tegenwoordig'. Opgegroeiend in een klimaat van steeds toenemende keuzevrijheid en aldus het sterkst onderhevig aan de individualiseringstendens, wordt jongeren een reeks van negatieve stereotypen naar het hoofd geslingerd: anoniem, individualistisch, a-politiek, egocentrisch, onverschillig, materialistisch, gevangen in een oppervlakkige beeldcultuur en ga zo maar door... Deze *switched off generation* zou vooral de eigen vrijheid hoog in het vaandel dragen en veeleisende engagementen schuwen. Tot zover een korte - ideaaltypische - schets van de eerste these.

2.2. Negatieve analyse van zuil en maatschappij

'Zuilverenigingen hebben aan wervende kracht - aan dynamiek - verloren. Het middenkader is moe, vele slogans zijn versleten'. Zuilorganisaties zouden immers in wezen gestolde conflicten uit het verleden zijn. De moderne mens wenst niet langer van de wieg tot het graf begeleid te worden. De vleugels van de traditionele zuilen hoeven niet langer bescherming te bieden. Zij weten dan ook minder dan vroeger hun aanhang te behouden, laat staan te mobiliseren. Of nog, voor de klassieke middenveldstructuren zijn de omstandigheden zo gewijzigd dat de hier en daar nog najlende positionele arrogantie uit de jaren '70 verlamdend werkt. "Internationalisering en technologische ontwikkelingen kenmerken zich door een grote institutionele ongevoeligheid. Het lijkt er echter op dat onze nationale instituties een vergelijkbare ongevoeligheid vertonen wanneer het aankomt op slagvaardig en innovatief reageren op maatschappelijke ontwikkelingen". Met andere woorden: "Het publieke beeld van de klassieke sociale bewegingen lijkt op dat van de dinosaurius: verstarde en onbekwaam om te reageren op de veranderende omgevingsvereisten". (Reynaerts)

Twee ideeën komen hier naar voren: een kwalitatief en een kwantitatief. (Zuil)verenigingen hebben hun (kwantitatieve) aanhang verloren omwille van (kwalitatieve) wijzigingen binnen de maatschappij. Om deze stelling te onderzoeken, zal in de eerste plaats de kwantitatieve these geanalyseerd worden; vandaaruit kunnen de (complexe) kwalitatieve veranderingen ingeschat worden - wat meteen een aanzet kan bieden om aan prospectie te doen. Een 'berekend' risico: alle organisaties zijn immers onderhevig aan de traagheidswet. Ze opereren niet in een maatschappelijk vacuüm, maar passen zich - per definitie retroactief - aan.

3. MAATSCHAPPELIJKE ONTWIKKELINGEN: KWANTITATIEVE EN KWALITATIEVE ANALYSE

3.1. Kwantitatieve veranderingen

a. Veranderingen aan de oppervlakte

Hier toetsen we de eerste stelling: de negatieve analyse van vereniging en mens. Klopt het wel dat het organisatiewezen in vrije val is? Kan de koppeling met de individualiseringsthese en het egoïsme gelegd worden of berust deze idee op empirisch drijfzand? Dat is de eerste stelling die dient bekeken. Zeer recent onderzoek van Elchardus, Hooghe en Huyse fungeert hiervoor als toetssteen, zonder de lezer te overladen met cijfers en procenten.

Om een en ander empirisch te ondersteunen, kunnen volgende tabellen enige klaarheid bieden. Ze geven een evolutie aan van het actief lidmaatschap, evenals de huidige structuur van deelname aan het verenigingsleven.

Tabel 1. Meting actief lidmaatschap

	ISPO 91	ISPO 95	APS 96	APS 97	TOR 98
Bevolking	37.6 %	42.7%	52.7%	47.2%	50.7%
-vrouwen	35.5%	39.9%	48.8%	42.6%	44.6%
-mannen	40.0%	45.2%	57.0%	51.7%	56.9%

Bron: Tussen burger en overheid, TOR-onderzoeksgroep, 2000.

(ISPO = Instituut voor sociaal-politiek onderzoek – KULeuven; APS = enquête, jaarlijks georganiseerd door het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap; TOR = VUB-onderzoeksgroep).

Een kleine sprong in het verleden maakt duidelijk dat het verenigingsleven er niet op achteruit gegaan is, wel integendeel. In '91 waren er 37.6% actieve leden onder de bevolking. Dit aantal is gestadig gestegen: in '98 is 50.7% van de bevolking tussen 18 en 75 jaar lid van minstens één vereniging, 22.2% is actief lid van minstens twee verenigingen; 10.4% bekleedt een bestuursmandaat in minstens één vereniging. De deelnamegraad van jongeren is overigens niet lager dan die van ouderen. In de leeftijdsgroep 18 tot 35 jaar is 53.6% actief lid van minstens één vereniging; in de categorie 36-55 jaar is dat 52.9%.

Tabel 2. Actief lidmaatschap bij verenigingen

	Geen actief lid	Actief lid van één vereniging	Actief lid van twee of meer verenigingen
Totaal	49.3	28.5	22.2
18-35	46.4	31.8	21.8
36-55	47.1	29.5	23.4
56-75	55.9	23.0	21.1
Laag	59.9	25.7	14.4
Midden	44.3	31.8	23.9
Hoog	40.2	28.8	30.9
Man	34.1	33.2	23.7
Vrouw	55.4	23.8	20.8

Bron: Tussen burger en overheid, TOR-onderzoeksgroep, 2000.

Meer dan één derde neemt daarbij een bestuurs- of leidinggevende functie (de zogenaamde kernleden) in één of meerdere verenigingen op zich. Naast de activiteiten die binnen de context van het verenigingsleven plaatsvinden, zegt nog zo'n 16.6% van de Vlaamse bevolking vrijwilligerswerk te hebben gedaan in '97; dat was nog geen 6% in '83. Kortom, we hebben weinig steun gevonden voor de stelling dat er een algemene daling is van de participatiebereidheid in Vlaanderen. Veel groepen en federaties noteren zelfs een gestage groei.

Kortom, de bezorgdheid die soms geuit wordt over een algemene daling van de participatiebereidheid vinden we zeker niet terug in de resultaten van opeenvolgende cross-secties. Wat de onderzoekers doet besluiten: "De gegevens geven niet de minste reden om te gewagen van een daling van de participatie. Indien er zich al een reële trend aftekent, wijst die daarentegen in de richting van een bescheiden toename. We worden met andere woorden allerminst geconfronteerd met een acute daling van de participatie aan het verenigingsleven". (Elchardus) Aan de oppervlakte is dus van een negatieve trend geen sprake.

De klassieke zuilorganisaties hebben zich uitstekend gemoderniseerd.

Een stijging van de participatie is echter het resultaat van verschillende - soms tegengestelde - krachten. Een uitgewerkte analyse van dit geheel aan krachten is essentieel om de dynamiek in het maatschappelijk middenveld doorzichtig te maken. Zodoende kan - vanuit die analyse - een aanzet gegeven worden om 'een' toekomstvisie te ontwikkelen.

b. Veranderingen onder de oppervlakte

Om deze krachten te traceren, kan het zinvol zijn een typologie van organisaties op te stellen.

Vooreerst zijn er de klassieke zuilorganisaties (type 1), die in onderaanneming een deel van het overheidsbeleid kunnen uitvoeren. Zij hebben zich doorheen de tijd in het bestel geïnstitutionaliseerd en zich zodoende onmisbaar gemaakt. De eigenheid van het Belgisch overlegmodel wordt immers gekenmerkt door een fijnmazig systeem van overleg tussen de representatieve organisaties van werkgevers en werknemers, die door elkaar en door de overheid erkend worden en met elkaar onderhandelen en akkoorden sluiten op ondernemings-, sectoreel- en intersectoraal niveau.

Bovendien hebben deze zuilorganisaties in kwestie zich uitstekend gemoderniseerd: de 'oude leden' worden als 'nieuwe cliënten' professioneel bediend. Dit alles weerspiegelt zich in de ledencijfers: België zit bij de wereldtoppen wat betreft syndicalisatiegraad, de cijfers voor de mutualiteiten zijn zeer hoog. Dat dit een uitstekende zaak is, is - voor wie daar nog mocht aan twijfelen - duidelijk. Hun taak is en blijft van primordiaal belang. Geen enkel burgermanifest kan daartegen op.

Vervolgens zijn er de type 2-organisaties: hier merken we dat klassieke zuilorganisaties, die zich niet geïnstitutionaliseerd hebben, over het algemeen een zeer ver-

scheiden beeld vertonen qua evolutie van ledentallen. Een aantal organisaties kent een sterke terugval (KAV, KWB), andere zuilverenigingen zien dan weer hun ledenaantal toenemen. Niettemin lijkt de algemene trend - nuances daar gelaten - negatief te zijn.

Ten slotte zijn er de type 3-organisaties: de 'niet-verzuilde, pluralistische verenigingen'. In de eerste plaats zijn er de 'nieuwe sociale bewegingen' die aan terrein wonen en - nog belangrijker - zich een plaats wisten te verwerven in het maatschappelijk en politiek bestel. Wat hen typeert, is het feit dat de vereenzelviging van de participanten met de beweging en haar tegenstanders niet plaatsvindt via de traditionele socio-economische of politieke codes. Deze bewegingen staan haaks op de traditionele politieke breuklijnen. In de tweede plaats zijn er de zuivere vrijetijds- en sportverenigingen, die hun ledentallen zeer sterk zien toenemen.

Hoewel het beeld binnen de participatiestructuur uiteenlopend is, kan men niettemin een bepaalde lijn waarnemen, die - nog eens - onrecht doet aan belangrijke nuances. Terwijl er slechts beperkte verschuivingen van het verenigingsleven plaatsvinden, doen er zich evoluties voor in dat organisatieleven. De type 1-organisaties houden goed tot zeer goed. De type 2-organisaties, die levensbeschouwelijk geprofileerd en klassenspecifiek zijn, verliezen leden. De type 3-organisaties die zich b.v. richten op de groeiende zorg om beweging en het lichaam (*in casu* sportverenigingen) winnen leden. Kortom, binnen het geheel van het verenigingsleven doet zich een verschuiving voor: van verzuilde verenigingen naar niet-verzuilde of pluralistische verenigingen én naar de zogeheten nieuwe sociale bewegingen.

3.2. *Kwalitatieve veranderingen*

Om hiervan de oorzaken aan te duiden, is een analyse van maatschappelijke ontwikkelingen vereist. Die zal veeleer beknopt gehouden worden. Niet enkel omdat dit voer voor sociologen is, maar ook en vooral omdat die toekomstgericht ingezet wordt in een volgend deel. Dan tekenen we enkele krijtlijnen uit voor de toekomst van 'sociale (zuil)organisaties' - mijns inziens is dat relevanter dan een 'academische' analyse zonder meer.

Het verhaal van de maatschappelijke evolutie is er een van 'n vrijmakingsproces - aangeduid met de containerterm 'individualiseringstendens'. Twee fasen hebben zich hierin voltrokken. In een eerste stadium (de voorbije eeuwen) verloren de traditionele verklaringsmechanismen en geloofssystemen meer en meer terrein en legitimiteit. In een tweede fase (de tweede helft van deze eeuw) komen daarbij nieuwe vragen op. Dankzij de algemene toename van levens- en opleidingskansen komen grote groepen in de samenleving voor het eerst toe aan vragen die de onmiddellijke bestaanszekerheid overstijgen: vragen naar de zin en de kwaliteit van het leven. Toegepast op het dagelijks leven is individualisering dan de wens van mensen om te kunnen kiezen tot welke groep ze toetreden en om binnen de groepen waarin ze zich verenigen, hun eigen identiteit te bewaren. Mensen schrijven steeds weer hun eigen biografie, niet aan het eind van, maar tijdens hun leven, iedere dag opnieuw. Onze normale biografie wordt met de dag meer een keuzebiografie. De zelf-ontwikkeling - het zelf sturen - wordt van langsom meer belangrijker.

Voor de '*die-hard* linkselingen', die in de retoriek rond 'het zelf' ongetwijfeld een rechtse recuperatiebeweging vermoeden om de klassenstrijd te verdoezelen (een strategie om het 'einde van de ideologische verhalen' te verrechtvaardigen), laat ik Mark Elchardus aan het woord, die er niet kan van verdacht worden een rechtse raker te zijn: "zelf-sturing, zelf-onplooïing, zichzelf-zijn, trouw-aan-zichzelf, vormen de elementen van de nieuwe hegemonie, de nieuwe dominante ideologie die inderdaad het best wordt omschreven als een zelf-ideologie". Het belang van deze zelf-ontwikkeling is zo groot, omdat ze zich maatschappelijk verankerd heeft. Ulrich Beck, geestelijke vader van deze analyse: "het individualisme is geïnstitutionaliseerd. De meeste rechten en verworvenheden van de verzorgingsstaat bijvoorbeeld zijn gericht op individuele personen in plaats van op gezinnen. In veel gevallen gaan ze uit van de arbeid. Dit veronderstelt opleiding, en beide veronderstellen mobiliteit. Door al deze vereisten worden de mensen ertoe aangezet zichzelf te zien als een individu, zichzelf te organiseren, te interpreteren en te ontwikkelen". (Beck in: Giddens)

Niettemin, de '*die-hard linkselingen*' - waar ik naar verwees - hebben niet helemaal ongelijk: de individualisering veronderstelt een algemene toename van levens- en opleidingskansen, wat inhoudt dat de klassegebondenheid hiervan - onterecht - genegeerd wordt. Ik kom daar later nog op terug.

4. AANZET TOT TOEKOMSPERSPECTIEVEN VOOR DE ZUILORGANISATIES

Na voorgaande analyses zullen enkele toekomstperspectieven voor sociale bewegingen uitgezet worden. Dit onderdeel wordt gekruid met citaten van KWB'er Peter Wouters, een selectie althans, wat zijn tekst - ik ben er mij ten zeerste van bewust - onrecht aandoet. Met bovendien volgende waarschuwing op de achtergrond: hij die meent de toekomst in pacht te hebben, is er nog slechter aan toe dan diegene die zich als behoeder van het bestaande wil opwerpen.

'Krijtlijnen uittekenen voor de toekomst van het middenveld': het klinkt mooi, maar zegt in wezen niets. Dit opzet moet operationeel gemaakt worden; het dient in meetbare termen gedefinieerd. Vandaar dat de twee overheersende functies - de socialiserende en de coördinerende - als leidraad gehanteerd worden om de toekomstperspectieven van zuilorganisaties af te meten. Hoewel achter deze termen méér schuilgaat, zal ik ze hier 'herleiden' tot volgende omschrijvingen: socialisatie impliceert dat organisaties democratische waarden en normen overdragen; coördinatie houdt in dat eisen, wensen en verlangens gebundeld, in een politiek dossier vertaald en naar het politiek bedrijf overgebracht worden. Om de toekomstperspectieven in te schatten, worden beide functies op hun doelmatigheid getoetst.

4.1. Socialiserend rendement

De effectiviteit van de socialiserende functie afmeten, is vrij eenvoudig: enkel de kwantiteit telt. Hoeveel mensen worden er bereikt... dát is van belang. Elchardus hierover: "De aard van de vereniging waarin wordt geparticipeerd is veel minder dan de participatie zelf. Het effect van participatie in sportverenigingen verschilt niet opmerkelijk van dat van participatie in sociaal-culturele verenigingen. Dit pleit voor een beleid waarbij nadruk wordt gelegd op de dienstverlenende en gezelligheidsfuncties

van het verenigingsleven... Deze vaststelling pleit voor het belang van kwantitatieve criteria: belangrijk is het aantal mensen dat wordt bereikt". Het is - aldus de onderzoekers - opvallend hoe weinig onderscheid er bestaat tussen de verschillende verenigingen: "Het overheersend beeld dat we krijgen, is dat het er eigenlijk niet zoveel toe doet van welk soort vereniging men lid is". (Elchardus)

Met andere woorden, voor middenveldorganisaties is de werkelijkheid even eenvoudig als hard: zoveel mogelijk mensen bereiken. De strijd om de cliënt is dus losgebarsten. Die geïndividualiseerde achterban stelt zich bovendien weinig loyaal op. In functie van persoonlijke voor- en individuele afkeuren knutselt het individu uit het bestaande zuilenaanbod een eigen pakket samen. En vindt het zijn of haar gading niet op de markt van verzuilde goederen, zal het wellicht zonder gewetensproblemen op andere markten gaan winkelen. Wouters negeert het belang van de zelfsturing, van deze 'zelf-ideologie'. Hij zegt: "We hebben te weinig tijd gestopt in ons collectief geheugen... Er moeten voldoende mensen met kennis van onze bestaansredenen aanwezig zijn op een bijeenkomst die als doel heeft de werking en de impact van een afdeling te bespreken... Wij moeten onszelf verplichten de maatschappelijke projecten die wij in de loop der jaren opgezet hebben, te beoordelen... En dan moeten wij er echt tijd in steken om deze bevindingen in alle vezels van onze werking te laten doordringen".

Het belerende vingertje dreigt hier: "onze ideologie uitdragen", "aan de collectieve identiteit werken"... In het nieuwe ordeningsprincipe wordt de ideologie als eenmakende en selecterende factor vervangen door nieuwe principes. De nieuwe dominante ideologie is de 'zelf-ideologie'. De hedendaagse mens heeft het immers moeilijk om externe bronnen van gezag te aanvaarden. Het gezagsvolle richtsnoer, de richtingwijzer die het handelen moet sturen, wordt in het zelf gesitueerd.

De nieuwe sociale bewegingen staan haaks op de traditionele politieke breuklijnen.

Met andere woorden, het probleem is niet zozeer dat mensen minder geneigd zijn om in het verenigingsleven te stappen. Ze staan nu wel vaker in een andere relatie met de organisatie

waarbij ze zich aansluiten. Hun engagement is vaak voorwaardelijk, afstandelijk, indirect en van korte duur. Uiterst illustratief hiervoor is het politiek stemgedrag van mensen: tussen '87 en '91 is zowat één derde van de Vlaamse kiezers van partij veranderd. Ter vergelijking: tussen '85 en '87 was dit 13 à 16%. Deze afname van keuzebestendigheid, in het verleden zo opvallend aanwezig, is niet los te zien van de afname van enkele eens zo succesvolle (zuil)verenigingen.

Kortom, de strijd om de cliënt is losgebarsten en die vergt flexibiliteit, aanpassingsvermogen, een voortdurende dynamiek. Wouters hierover: "Want leden werven alleen is niet voldoende: er is ook nog een werking (*sic*), en die bepaalt de duur van het lidmaatschap. Om deze werking te stimuleren, werden drie brochures uitgegeven". Met permissie, het uitgeven van brochures is niet voldoende. Verder geeft hij aan: "Als je vijftig jaar bestaat, dan doe je dat niet door er te zitten naar kijken... Door dat met zovelen te doen, word je groot en sterk, maar ook taai en traag. En op alle vier eigenschappen moeten wij trots zijn". Wel, als de nieuwe sociale bewegingen

iets duidelijk maken, dan is het alvast dat grote structuren, logge apparaten niet bepaald in de lift zitten.

4.2. Coördinerend rendement

Wat de politieke opdracht betreft, is het verhaal complexer: het meten van het succes, de impact of de resultaten van de politieke activiteiten van sociale bewegingen is moeilijk. Wat zijn de criteria? Het toegekend krijgen van tastbare beleidsmiddelen om het door de beweging nagestreefde doel te verwezenlijken? Het aanvaard worden door de tegenstanders als de legitieme vertegenwoordiger van een legitieme set van maatschappelijke belangen? Het toekennen van voordelen aan leden van de beweging? Het wijzigen van de beslissende elites? Het aanbrengen van langetermijnveranderingen in de maatschappelijke verdeling?

Om het bewegingssucces in het politieke veld af te meten, worden volgende criteria gehanteerd: enerzijds het betrekken van moeilijk te betrekken groepen bij het beleid en anderzijds het opnemen van bepaalde thema's als publiek politiek debatbaar.

a. Criterium 1: "Moeilijk te betrekken groepen bereiken"

In de eerste plaats dienen 'moeilijk te betrekken groepen' bereikt. Als deze maatstaf aangehouden wordt, is de balans voor de organisaties van de christelijke arbeidersbeweging positief. Deze politieke functie is met andere woorden zeer effectief.

Neem KAV. Deze organisatie, vroeger een van de grootste verenigingen in Vlaanderen, verkeert sinds meer dan tien jaar in vrije val en heeft ongeveer de helft van haar leden verloren. Met andere woorden: haar socialiserend rendement daalt, er worden immers minder mensen bereikt. Echter, haar coördinerend rendement is zeer hoog. Terwijl nieuwe sociale bewegingen voornamelijk hooggeschoolden bereiken, slaagt KAV erin een goede doorsnede van alle lagen van de bevolking aan te trekken. De KAV telt 40% laaggeschoolde leden (in de bevolking: 42%), 20% van haar leden heeft hoger onderwijs gevolgd (in de bevolking: 25%). Van de leden van milieu- en natuurverenigingen is 7% laaggeschoold en heeft 52% een diploma hoger onderwijs. Van de leden van vredes- en derdewereldbewegingen is slechts 3% laaggeschoold en heeft 59% een diploma hoger onderwijs.

Anders gezegd, laaggeschoolden, die wegdrijven van de bewegingen die aan expansie toe zijn, worden wel effectief betrokken bij de klassieke zuilverenigingen. En het is natuurlijk precies die groep die de grote uitdaging vormt als men zich bezint over problemen als sociale integratie, sociale samenhang, kloof tussen burger en overheid, band tussen burger en samenleving. Immers, in de retoriek rond 'identiteit', 'zelf-sturing', 'autonomie'... moet duidelijk zijn dat niet elk individu met gelijke wapens aan de start komt. Het financieel, sociaal en cultureel kapitaal is vaak klassegebonden. Om de kloof tussen die klassen niet nog verder te laten groeien - gegeven de positieve functies van middenveldparticipatie -, is deze taak van immens belang. Of, hoe méér participatie niet noodzakelijk staat voor betere participatie.

b. Criterium 2: "Nieuwe thema's politiek debatbaar maken"

Dat ligt moeilijker: het verwijst naar 'eisen op de politieke agenda krijgen'. Klassieke

zuilorganisaties dreigen hier aan effectiviteit te verliezen. De onderlinge sociale ruil tussen verzuilde sociale organisaties (de vragers) en politieke partijen (de aanbieders) wordt immers bedreigd, en wel om volgende redenen.

- *Aanbodzijde*

Aan de ene kant zijn de ruilmiddelen aan de aanbodzijde verminderd. De oorzaken zijn veelvuldig: het politieke landschap is versnipperd, klassieke beroepspolitici hebben hun macht zien verschuiven naar Europa, media, economie, magistratuur... Hans-Magnus Enzensberger, 'enigszins' gechargeerd: "Elk land kan zich een onbekwame regering veroorloven, omdat de saaie mensen die we dagelijks op het nieuws zien er in wezen niet toe doen". Hoewel deze stelling scherp is - te scherp, lijkt mij - moet duidelijk zijn dat politiek zich niet enkel in het parlement afspeelt.

- *Vraagzijde*

Aan de vraagzijde dreigt het van langsom minder effectief te worden om een totaal maatschappelijk programma te bewaken. Er is wrevel dat nieuwe sociale organisaties efficiënter en effectiever zijn in hun inspanningen. Dat hoeft in wezen niet te verbazen: twee zaken zijn daarvoor verantwoordelijk.

Een sociale beweging geeft bepaalde standpunten en belangen te kennen en hoeft die niet te integreren in een ruimer ideologisch kader waarin ook andere maatschappelijke belangen en strevingen hun plaats vinden. Een sociale beweging interpreteert de politieke werkelijkheid vanuit haar gezichtspunt en weigert soms dat eenzijdig standpunt te overstijgen, het verdedigd maatschappelijk belang te relativiseren t.o.v. andere gewettigde belangen. Sociale bewegingen willen in de eerste plaats een maatschappelijk thema op de politieke agenda brengen en dat kan het best gebeuren door het eigen thema zo sterk mogelijk te formuleren en te poneren als hét kernpunt van elk deftig beleid in de toekomst. Het meenemen van andere belangen kan die formulering alleen maar afzwakken.

In de tweede plaats is ook de 'zelfsturing' van belang. De bindende kracht van een begeesterende eenheidsideologie speelde vroeger; nu overheerst de 'zelf-ideologie'. Kortstondig geëngageerde mensen nemen het niet meer dat deze of gene, zij het linkse, zij het rechtse groepering zich opwerpt tot exclusieve spreekbuis. Zij bekenen zich slechts tot één concreet actiepoint, zonder daar meteen ook verreichende politiek-ideologische conclusies aan te verbinden. Zijstappen en politieke avonturen worden niet gewaardeerd, dat is niet wat de leden verwachten: het doel nastreven, niet minder - maar zeker ook niet meer. De rest is tijdverlies. De leden zijn kritisch en niet loyaal, en blijven maar lid zolang de bewegingsorganisatie dat doel zo efficiënt mogelijk nastreeft. Stefaan Walgrave: "Het ligt voor de hand dat deze fragmentatieprocessen sterker spelen in het groene veld dan elders in de maatschappij. Maar ook daar spelen ze en de consequenties zullen zich ook daar doen gevoelen".

Laaggeschoolden worden wél effectief betrokken bij de klassieke zuilverenigingen.

Anders gezegd, de ledenlogica - de socialiserende functie - vereist zoveel mogelijk participanten. De strijd om de cliënt vergt een zo hoog mogelijk kwalitatief aanbod in een veld waar almaar meer spelers zich ophouden. Niettemin zijn de eisen die aan de zuilorganisaties gesteld worden nog hoger: ze kunnen niet enkel vrijblijvende - doch goed draaiende - vrijetijdsclubs zijn. Ze hebben ook een coördinerende functie: ze dienen politieke eisen op tafel te leggen. Kortom: de aan zuilorganisaties gestelde eisen zijn - op de markt met almaar toegenomen verzuilde en niet-verzuilde goederen en diensten - hoog. Wat kunnen uitwegen zijn?

5. 'WEGEN VOOR DE TOEKOMST'

Zuilorganisaties komen geprangd te zitten tussen een spanning die eigen is aan hun bestaan: de 'ledenlogica', gericht op sociale integratie, versus de 'invloedslogica' van het politiek systeem. Het wordt steeds complexer die kloof te overbruggen en de grote interne verscheidenheid bij elkaar te houden. Het is zéér moeilijk om beide logica's te verbinden. Maar het kán. De tijd zal uitwijzen welke oplossing gekozen wordt. Kan het verleden hiervoor richtinggevend zijn?

Eduard Bernstein, een van de grote sociaal-democratische denkers, zei ooit dat de beweging belangrijker is dan het doel. Sterker, dat de beweging eigenlijk het doel vormt. Politieke projecten krijgen niet op papier, maar in de praktijk vorm en inhoud. Hoe vertaalt zich dat?

Laten we één concreet thema kiezen, een dat iedereen bezighoudt en waar iedereen mee te maken heeft - oude en nieuwe linksen, bewegingsleden en niet-bewegingsleden, militanten en afzijdigen -: het onleefbaarheidsgevoel of de mobiliteitsproblematiek. Maak dat tot een centraal thema - op alle niveaus. Confronteer specialisten met elkaar. Breng informatiebrochures uit. Beleg hoorzittingen. Breng ook vertegenwoordigers van nieuwe sociale bewegingen samen. Laat honderden mobiliteits- of leefbaarheidsinitiatieven groeien en bedenk concrete voorbeelden. Organiseer daarrond acties en betogingen. Maak duidelijk dat je op alle vlakken initiatieven zult nemen. Dát is wat Bernstein bedoelde met de beweging die belangrijker is dan het doel.

Of, anders gezegd, zijn de 'zuilorganisaties' te zeer vergeten dat - terwijl ze de 'Collectieve Identiteit Uitbouwden', terwijl ze 'Het Maatschappelijk Project Bewaakten', terwijl ze 'Hun Historische Taak Verwerkelijkten' - net dán de oude vrouw om de hoek struikelde over de klinker van de stoep...?

BEKNOPTTE BIBLIOGRAFIE

- ELCHARDUS, Mark & HUYSE, Luc & HOOGHE, Marc, *Tussen burger en overheid*. Brussel, VUB, TOR-onderzoeksgroep, 2000.
- GIDDENS, Anthony, *De derde weg*. Antwerpen, 2000.
- REYNAERTS, W.H.J., *Kantelende partners, arbeidsverhoudingen in een keertijd. Bespiegelingen over de toekomst van de sociale partners*. OSA-voorstudie nr. 5, Staatsuitgeverij, 's Gravenhage, 1985.
- WALGRAVE, Stefaan, *Tussen loyauteit en selectiviteit*. Leuven, Garant, 1995.